УДК 94(476)«653/654»:930.2«19/20»+94(476)(092)Лойка

ИСТОРИЯ БЕЛАРУСИ ПЕРИОДА СРЕДНЕВЕКОВЬЯ И РАННЕГО НОВОГО ВРЕМЕНИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ПАВЛА ЛОЙКО (1958–2010)

В. А. ПОДОЛИНСКИЙ[1)]***, Е. Г. ДЕНИСОВА***[1)]

[1)]*Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь*

Анализируется вклад П. О. Лойко в изучение истории Беларуси периода Средневековья и раннего Нового времени. Отмечено, что известный белорусский историк оставил после себя чрезвычайно богатое и разнообразное научное наследие, однако до сих пор его роль в развитии белорусской историографии не получила серьезного осмысления. Определены основные направления научных исследований П. О. Лойко: аграрная и политическая история, социальные отношения. Указано, что анализ историографического наследия П. О. Лойко важен для определения перспективных путей дальнейшего изучения социально-политической истории Беларуси XV–XVIII вв.

Ключевые слова: Павел Лойко; историография; Великое княжество Литовское; шляхта; крестьянство; социальные отношения; институты государственной власти.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ ПЕРЫЯДУ СЯРЭДНЯВЕЧЧА І РАННЯГА НОВАГА ЧАСУ Ў ДАСЛЕДАВАННЯХ ПАЎЛА ЛОЙКІ (1958–2010)

У. А. ПАДАЛІНСКІ[1*]***, А. Р. ДЗЯНІСАВА***[1*]

[1*]*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь*

Аналізуецца ўнёсак П. А. Лойкі ў вывучэнне гісторыі Беларусі перыяду Сярэднявечча і ранняга Новага часу. Адзначана, што вядомы беларускі гісторык пакінуў пасля сябе надзвычай багатую і разнастайную навуковую спадчыну, аднак да гэтага часу яго роля ў развіцці беларускай гістарыяграфіі не атрымала сур'ёзнага асэнсавання. Вызначаны асноўныя кірункі навуковых даследаванняў П. А. Лойкі: аграрная і палітычная гісторыя, сацыяльныя адносіны. Паказана, што аналіз гістарыяграфічнай спадчыны П. А. Лойкі важны для вызначэння перспектыўных шляхоў далейшага вывучэння сацыяльна-палітычнай гісторыі Беларусі XV–XVIII стст.

Ключавыя словы: Павел Лойка; гістарыяграфія; Вялікае Княства Літоўскае; шляхта; сялянства; сацыяльныя адносіны; інстытуты дзяржаўнай улады.

Образец цитирования:
Падалінскі УА, Дзянісава АР. Гісторыя Беларусі перыяду Сярэднявечча і ранняга Новага часу ў даследаваннях Паўла Лойкі (1958–2010). *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Гісторыя.* 2018;3:110–119.

For citation:
Padalinski UA, Dzianisava AR. History of Mediaeval and early modern Belarus in the research of Pavel Lojka (1958–2010). *Journal of the Belarusian State University. History.* 2018;3:110–119. Belarusian.

Авторы:
Владимир Алексеевич Подолинский – кандидат исторических наук, доцент; заведующий кафедрой истории Беларуси древнего времени и средних веков исторического факультета.
Елена Григорьевна Денисова – кандидат исторических наук, доцент; доцент кафедры истории Беларуси древнего времени и средних веков исторического факультета.

Authors:
Uladzimir A. Padalinski, PhD (history), docent; head of the department of Belarus history of the Ancient time and the Middle Ages, faculty of history.
ulpadalinski1978@gmail.com
Alena R. Dzianisava, PhD (history), docent; associate professor at the department of Belarus history of the Ancient time and the Middle Ages, faculty of history.
e.g.denisova2012@gmail.com

HISTORY OF MEDIAEVAL AND EARLY MODERN BELARUS IN THE RESEARCH OF PAVEL LOJKA (1958–2010)

U. A. PADALINSKI[a]***, A. R. DZIANISAVA***[a]

[a]*Belarusian State University, 4 Niezaliežnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus*

Corresponding author: U. A. Padalinski (ulpadalinski1978@gmail.com)

Pavel Lojka's contribution in the study of the history of Mediaeval and Early Modern Belarus is analyzed in the article. The well-known Belarusian historian left a highly rich and diverse scientific heritage. However, his role in the development of Belarusian historiography has not yet received a serious comprehension. Main directions of P. A. Lojka's scientific research are identified: agrarian and political history, social relations. An analysis of his historiographic heritage is important for determining promising ways of further studying the social and political Belarus history of the XV–XVIII centuries.

Key words: Pavel Lojka; historiography; the Grand Duchy of Lithuania; nobility; peasantry; social relations; government institutions.

У ліпені 2018 г. спаўняецца 60 гадоў з дня нараджэння таленавітага навукоўца, выдатнага выкладчыка і цудоўнага чалавека Паўла Алегавіча Лойкі. На вялікі жаль, восем гадоў таму яго жыццё так заўчасна спынілася. Гэта трагічная падзея стала балючым ударам не толькі для родных і блізкіх Паўла Алегавіча, але і для ўсёй беларускай гістарычнай навукі. Не будзе перабольшваннем сказаць, што П. А. Лойка пакінуў пасля сябе надзвычай багатую і разнастайную навуковую спадчыну, якая да гэтага часу яшчэ не атрымала свайго ўсебаковага асэнсавання. Яшчэ на мяжы XX–XXI стст. у шэрагу энцыклапедычных і даведачных выданняў публікавалася кароткая біяграфія даследчыка [1–4]. Пасля сыходу П. А. Лойкі з жыцця яго вучні і сябры прысвяцілі яму некалькі артыкулаў [5; 6]. Гісторык Уладзімір Сосна, блізкі сябар і калега П. А. Лойкі, зрабіў агляд яго работ, прысвечаных гісторыі беларускага сялянства і шляхты [7]. Аднак гэтага, відавочна, недастаткова для ацэнкі ўнёску выдатнага беларускага гісторыка ў вывучэнне айчыннай мінуўшчыны. Адпаведна, у гэтым артыкуле мы ставім мэту разгледзець прафесійны шлях П. А. Лойкі і прааналізаваць галоўныя кірункі яго навуковых даследаванняў.

Павел Алегавіч Лойка нарадзіўся 12 ліпеня 1958 г. у г. Слоніме Гродзенскай вобласці. Яго бацька Алег Антонавіч, вядомы беларускі паэт, літаратуразнаўца, доктар філалагічных навук, і маці Лідзія Іванаўна выхоўвалі дзяцей у атмасферы любві і павагі да сваіх продкаў, Бацькаўшчыны, яе мінулага. Таму не дзіўна, што пасля заканчэння ў 1975 г. сярэдняй школы № 60 г. Мінска Павел Алегавіч паступіў на гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. У студэнцкія гады Павел Лойка свядома абраў для даследавання гісторыю Вялікага Княства Літоўскага, Рускага, Жамойцкага і пад кіраўніцтвам Валянціны Анатольеўны Цяпловай выконваў адпаведныя курсавыя і дыпломны праекты. У 1980 г. ён атрымаў дыплом з адзнакай аб вышэйшай адукацыі з кваліфікацыяй «Гісторык. Выкладчык гісторыі і грамадазнаўства» і працягнуў навучанне ў аспірантуры Інстытута гісторыі Акадэміі навук БССР. Пасля паспяховай абароны кандыдацкай дысертацыі ў 1984 г. П. А. Лойку была прысвоена вучоная ступень кандыдата гістарычных навук, а ў 2000 г. – вучонае званне дацэнта[1]. З 1983 г. Павел Алегавіч працаваў у Інстытуце гісторыі Акадэміі навук БССР, дзе займаў пасады малодшага навуковага супрацоўніка, навуковага супрацоўніка, старшага навуковага супрацоўніка. На працягу 1990–2001 гг. П. А. Лойка ўзначальваў аддзел гісторыі Беларусі XIII–XVIII стст. Інстытута гісторыі НАН Беларусі. У 1994–2006 гг. быў загадчыкам кафедры гісторыі Беларусі старажытнага часу і сярэдніх вякоў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, а затым дацэнтам названай кафедры[2].

Свой даследчы шлях П. А. Лойка распачаў з вывучэння беларускага сялянства. Дысертацыйнае даследаванне Паўла Алегавіча, прысвечанае феадальнай рэнце ў прыватнаўласніцкіх уладаннях Беларусі другой паловы XVI – XVIII ст., было створана пад навуковым кіраўніцтвам Васіля Іванавіча Мялешкі – аднаго з мэтраў беларускай школы сацыяльна-эканамічнай гісторыі. На аснове дысертацыі з'явілася манаграфія [8], у якой П. А. Лойка падрабязна разгледзеў фарміраванне сістэмы рэнтных адносін на беларускіх землях, вызначыў прычыны і дынаміку змен яе форм, памераў і структуры ў розныя гістарычныя перыяды, прычым з улікам рэгіянальных асаблівасцей. Упершыню ў гістарыяграфіі ставілася задача вывучыць эвалюцыю феадальнай рэнты ва ўладаннях дробнай і сярэдняй шляхты, якая складала абсалютную большасць землеўладальнікаў на землях Беларусі [8, с. 5–6]. Была зроблена выснова аб павелічэнні менавіта адработачных форм рэнты. Ужо ў гэтым даследаванні праявілася вялікая

[1]Аддз. арх. работы, уліку і выкарыстання дак. БДУ. Ф. 205. Воп. 10. Спр. 1112. Асабістая справа Лойкі П. А. 1992–2010 гг. Арк. 9–10.

[2]Там жа. Арк. 1–2, 4–5, 7–8.

працаздольнасць Паўла Алегавіча, карпатлівасць у зборы дакументальных матэрыялаў, уменне грунтоўна апрацоўваць і аналізаваць розныя віды крыніц. Такі падыход дазволіў навукоўцу сабраць багаты крыніцавы матэрыял, выкарыстаць статыстычны метад пры яго аналізе і зрабіць свае высновы пераканаўчымі і нагляднымі [7, с. 316–318; 8, с. 99–111]. Такім чынам, малады даследчык зрабіў важкі ўнёсак у вывучэнне гісторыі феадальных адносін, традыцыі якога ў 1970–80-я гг. былі ў Беларусі вельмі моцнымі. Напрацоўкі Паўла Алегавіча ляглі ў аснову першага тома спецыяльнага выдання, прысвечанага гісторыі беларускага сялянства ад старажытных часоў да сярэдзіны XIX ст. [9]. У дадзенай рабоце П. А. Лойка ў суаўтарстве з іншымі вядомымі даследчыкамі – В. Ф. Голубевым і У. А. Соснам – грунтоўна прааналізаваў асаблівасці развіцця феадальных павіннасцей у Беларусі як у часы Рэчы Паспалітай, так і пасля яе далучэння да Расійскай імперыі [7, с. 318; 9, с. 147–159, 193–216, 259–267, 301–309]. Асобная ўвага звярталася на промыслы і рамесныя заняткі сялян, асаблівасці іх наёмнай працы ва ўмовах разлажэння і крызісу феадальна-прыгонніцкай сістэмы [9, с. 310–321]. У цэлым на старонках выдання была прадстаўлена яскравая карціна гаспадарчай дзейнасці беларускага селяніна да пачатку буржуазнай мадэрнізацыі ў Расійскай імперыі. Сялянскую праблематыку П. А. Лойка закранаў і ў абагульняючых выданнях па айчыннай гісторыі. У першай падобнай рабоце, напісанай у незалежнай Беларусі, даследчык падрабязна паказаў асаблівасці гаспадарчага жыцця простага земляроба ў сярэдзіне XVII – XVIII ст., пастаянны рост павіннаснага цяжару, амаль безабароннае прававое становішча сялян [10, с. 243–252]. Разам з тым, у адрозненне ад традыцый савецкай гістарыяграфіі, у якой націск рабіўся выключна на жорсткай эксплуатацыі сялянства з боку феадалаў, П. А. Лойка абсалютна справядліва падкрэсліваў, што заможнасць землеўладальніка непасрэдна залежала ад заможнасці яго падданых [10, с. 244]. Такі падыход дазваляў вывучаць гісторыю беларускага сялянства куды больш усебакова і адэкватна. У самым новым на дадзены момант шматтомным навуковым выданні «Гісторыя Беларусі» П. А. Лойка ў суаўтарстве з В. Ф. Голубевым разгледзеў становішча сялян ва ўмовах пераадолення гаспадарчага крызісу сярэдзіны XVII – першай паловы XVIII ст., прычым як у дзяржаўных, так і ў прыватных ды царкоўных уладаннях [11, с. 126–137]. Пяру П. А. Лойкі таксама належаў падраздзел, прысвечаны феадальнай гаспадарцы на беларускіх землях Рэчы Паспалітай у другой палове XVIII ст. [11, с. 170–178]. Сярод іншага ў ім сцісла былі акрэслены новыя эканамічныя з'явы, што праявіліся ў Беларусі ў той час: развіццё мясцовай перапрацоўчай прамысловасці, усё большае выкарыстанне наёмнай працы, ужыванне сучасных агратэхнічных прыёмаў, актывізацыя знешнегандлёвых сувязей.

Ужо ў пачатку навуковай дзейнасці П. А. Лойкі выявілася яшчэ адна характэрная рыса, якая вылучала яго як даследчыка. Павел Алегавіч заўсёды імкнуўся бачыць у гісторыі не толькі лічбы і даты, працэсы і з'явы, але і чалавека [5, с. 452]. Мабыць, таму яшчэ адным кірункам яго даследчай работы стала вывучэнне сацыяльных адносін на беларускіх землях у часы Рэчы Паспалітай. Працуючы з сялянскай праблематыкай, П. А. Лойка аб'ектыўна сутыкаўся з пытаннямі міжсаслоўных канфліктаў. Яшчэ ў 1986 г. пабачыў свет невялікі артыкул, у якім даследчык на аснове архіўных матэрыялаў, выяўленых у рукапісным аддзеле Цэнтральнай бібліятэкі Акадэміі навук Літвы, паказаў канфлікт 1620-х гг. паміж сялянамі Горацкай воласці Аршанскага павета, што належала роду Сапегаў, і адміністрацыяй уладання [12]. У 1988 г. П. А. Лойка выступіў адным са складальнікаў першага ў айчыннай гістарычнай навуцы зборніка дакументаў, цалкам прысвечанага тэме сацыяльна-палітычнай барацьбы насельніцтва Беларусі ў перыяд феадалізму [13]. Для гэтага выдання Павел Алегавіч перакладаў дакументы з польскай на рускую мову, а таксама сумесна з В. І. Мялешкам і З. Ю. Капыскім напісаў гістарычную частку прадмовы [13, с. 5–11, 14]. І хаця зборнік рыхтаваўся пад моцным ідэалагічным уплывам, ён тым не менш з'яўляецца важнай крыніцай (утрымлівае 167 дакументаў і іх фрагментаў) для вывучэння сацыяльных адносін на беларускіх землях у XIV–XVII стст. Павел Алегавіч разам са сваім былым навуковым кіраўніком В. І. Мялешкам спрычыніўся да даследавання і пашырэння ведаў пра адно з буйнейшых сялянскіх выступленняў у гісторыі Беларусі – Крычаўскае паўстанне 1740–1744 гг. У 1992 г. аўтары выдалі кнігу, у якой разгледзелі не толькі падзеі паўстання, але і жыццёвы шлях яго кіраўніка Васіля Вашчылы [14]. Гэта работа мела навукова-папулярны характар і была разлічана на масавага чытача, аднак напісана яна была на аснове сур'ёзнага аналізу архіўных матэрыялаў з Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіва Украіны ў Кіеве [7, с. 318–319]. Асоба В. Вашчылы – *сапраўднага героя народнага* – паказана аўтарамі з улікам шырокага гістарычнага кантэксту жыцця беларускай вёскі XVII–XVIII стст. Розныя сялянскія выступленні другой паловы XVII – першай паловы XVIII ст., у тым ліку Крычаўскае паўстанне 1740–1744 гг. і паўстанне на Каменшчыне (Мазырскі павет) 1750-х гг., разглядаліся П. А. Лойкам і ў абагульняючых работах па гісторыі Беларусі [10, с. 254–259; 11, с. 137–148]. У 2009 г. даследчык апублікаваў артыкул, у якім закрануў праблему міжсаслоўных адносін паміж шляхтай і сялянамі ў другой пало-

ве XVI – першай палове XVII ст. [15]. На падставе вывучэння шматлікіх дакументальных матэрыялаў аўтар адмовіўся ад разгляду шляхецка-сялянскіх узаемадачыненняў як выключна канфрантацыйных і ацэньваў іх як шматузроўневыя [15, с. 73]. Даследчык паказаў розныя аспекты адносін паміж панамі і падданымі, у тым ліку і супрацьпраўныя дзеянні з боку апошніх, падкрэсліў зацікаўленасць шляхты ў эканамічнай падтрымцы гаспадаркі сваіх сялян, прасачыў рысы тагачаснай сялянскай псіхалогіі. Асаблівы акцэнт быў зроблены на тым, што найбольш жорсткае стаўленне да сялян мелі не столькі іх непасрэдныя ўладальнікі, колькі адміністратары або арандатары маёнткаў. Дададзім таксама, што П. А. Лойка не толькі распрацоўваў тэматыку сацыяльнага пратэсту беларускага сялянства, але і прысвяціў спецыяльны навуковы артыкул узаемаадносінам шляхецкага і мяшчанскага саслоўяў на землях Вялікага Княства Літоўскага ў другой палове XVI – першай палове XVII ст. [16]. Пры гэтым увага была нададзена як канфліктам паміж прадстаўнікамі гэтых двух саслоўяў, так і ўзаемадапаможным дачыненням шляхты і мяшчанства. Дадзеныя работы і на сёння з'яўляюцца важным падмуркам для далейшага даследавання сацыяльных канфліктаў у гісторыі Беларусі перыяду ранняга Новага часу.

Даследаванне сацыяльнай гісторыі непасрэдна паўплывала на тое, што ў кола навуковых інтарэсаў Паўла Алегавіча ўвайшлі і пытанні канфесійнай гісторыі Беларусі. Ён і М. В. Біч сталі рэдактарамі першага ў айчыннай гістарыяграфіі навуковага зборніка аб Берасцейскай царкоўнай уніі 1596 г. [17]. Сярод аўтараў 11 артыкулаў кнігі былі вядомыя беларускія гісторыкі, філолагі і філосафы: С. Марозава, Т. Казакова, Ю. Бохан, У. Конан, Л. Іванова і інш. У выданні разгледжаны праблемы ўніяцкай царквы ад узнікнення ідэі саюза праваслаўя з каталіцтвам да рэалізацыі планаў уніі і яе скасавання. Як адзначалася ў прадмове, аўтараў кнігі аб'ядноўвала разуменне, з аднаго боку, неардынарнасці, унікальнасці такой з'явы, як унія, і, з другога боку, яе складанасці, супярэчлівасці [17, с. 3]. Павел Алегавіч лічыў, што гвалтоўнае навязванне уніі ў канцы XVI – пачатку XVII ст. прывяло да раз'яднання грамадства. Разам з тым, калі да канца XVIII ст. большасць насельніцтва Беларусі вызнавала ўніяцтва, гэта царква спрыяла захаванню моўна-культурнай традыцыі беларусаў і ў пэўнай ступені стала бар'ерам супраць іх апалячвання. Важнымі якасцямі аўтарскага падыходу да распрацоўкі акрэсленай праблемы былі імкненне да ўзважанасці, аб'ектыўнасці, доказнасці, уліку разнастайных крыніц, пераадолення канфесійнай зададзенасці расійска-савецкай і польскай гістарыяграфіі і вялікая павага да мінулага свайго народа [17, с. 3]. У адным са сваіх пазнейшых артыкулаў П. А. Лойка пісаў пра талерантнае стаўленне шляхты беларускіх зямель Рэчы Паспалітай да кожнага веравызнання, яе імкненне не дапускаць у дзяржаве распальвання супрацьстаяння і варожасці ў рэлігійнай сферы [18]. Вывучэнне матэрыялаў павятовых соймікаў апошняй трэці XVI – першай трэці XVII ст. прывяло аўтара да высновы пра тое, што пазіцыя шляхты Вялікага Княства Літоўскага ў пытаннях царкоўна-рэлігійных адносін была разважлівай і адпавядала гістарычнай рэчаіснасці [18, с. 105].

Вывучэнне сацыяльна-эканамічнай праблематыкі і асабліва сацыяльных адносін, безумоўна, падводзіла П. А. Лойку да пытання пра ролю вышэйшага саслоўя ВКЛ – шляхты – у беларускай гісторыі, а значыць і да праблематыкі грамадска-палітычнай. Аднак у савецкі час па ідэалагічных прычынах Вялікае Княства Літоўскае і тым больш Рэч Паспалітая абвяшчаліся чужымі для беларусаў, а даследаванне навукоўцамі БССР палітычнай гісторыі гэтых дзяржаў было значна абмежавана і фактычна зведзена да мінімуму. Не магло быць і гаворкі пра сур'ёзнае вывучэнне ў савецкай Беларусі шляхецкага стану, які быў «эксплуататарам народных мас» і трактаваўся выключна негатыўна. Да таго ж у ВКЛ і Рэчы Паспалітай феадалы маглі быць толькі «літоўскімі» або «польскімі», але ні ў якім разе не «беларускімі» (заўважым, праўда, што некаторыя айчынныя гісторыкі нават у той час спрабавалі выйсці за межы такой спрошчанай схемы (гл., напрыклад, [19]). Аднак працэсы дэмакратызацыі грамадскага жыцця СССР, якія распачаліся ў другой палове 1980-х гг., сутнасна паўплывалі і на развіццё гістарычнай навукі ў Беларусі. Рэзка ўзрасла цікавасць да мінуўшчыны беларускага народа, асабліва да дзяржаўна-палітычнай гісторыі нашых зямель. І адным з першых айчынных даследчыкаў, хто пачаў вывучаць палітычную гісторыю ВКЛ і Рэчы Паспалітай з беларускай перспектывы, быў менавіта Павел Алегавіч Лойка.

Да 500-годдзя з дня нараджэння Францыска Скарыны Акадэмія навук БССР падрыхтавала навуковае выданне, мэтай якога было грунтоўнае адлюстраванне культурна-гістарычных умоў, у якіх жыў і дзейнічаў вялікі беларускі першадрукар і асветнік [20, с. 5]. Работа ўтрымлівала аб'ёмны раздзел «Беларусь у канцы XV – сярэдзіне XVI ст.», напісаны В. І. Мялешкам, З. Ю. Капыскім і П. А. Лойкам. Менавіта ў ім Павел Алегавіч, напэўна ўпершыню, звярнуўся да ключавых пытанняў палітычнай гісторыі Беларусі XIII–XVI стст.: утварэння Вялікага Княства Літоўскага і ролі «рускіх» княстваў у гэтым працэсе, сацыяльна-прававога становішча беларускіх зямель у складзе ВКЛ, афармлення саслоўных правоў феадалаў каталіцкага і праваслаўнага веравызнання, станаў-

лення органаў дзяржаўнай улады (паноў-рады і вальнага сойма), развіцця мясцовага кіравання і самакіравання, рэлігійнай палітыкі вялікіх князёў літоўскіх [20, с. 39–66]. Пасля атрымання ў 1991 г. Рэспублікай Беларусь суверэнітэту П. А. Лойка стаў вядучым беларускім спецыялістам у галіне палітычнай гісторыі ВКЛ і Рэчы Паспалітай. Ужо ў 1992 г. ён пісаў пра «магутны славянскі зачын Вялікага Княства… які прадвызначыў беларускі змест… гэтай дзяржавы» [21, с. 76]. Павел Алегавіч актыўна ўдзельнічаў у напісанні «Нарысаў гісторыі Беларусі» – першай у незалежнай Беларусі абагульняючай работы па айчыннай гісторыі. Для гэтага выдання П. А. Лойка напісаў падраздзелы «Палітычныя адносіны ў Вялікім Княстве Літоўскім» і «Палітычнае становішча. Канец Рэчы Паспалітай» (у суаўтарстве з У. П. Емяльянчыкам), якія ахоплівалі перыяд з сярэдзіны XIII да канца XVIII ст. [10, с. 114–140, 228–243]. Магчыма, гэта работа не была пазбаўлена рамантызму нацыянальна-дзяржаўнага адраджэння пачатку 1990-х гг., але, на нашу думку, яна не страціла сваёй навуковай і вучэбнай актуальнасці і цяпер. На старонках выдання Вялікае Княства Літоўскае, Рускае, Жамойцкае называлася «Беларуска-Літоўскім гаспадарствам» [10, с. 116, 126], а значыць, айчынная навука трывала вярталася да вывучэння гістарычнай спадчыны гэтай дзяржавы. Акрамя таго, пераканаўча, па-навуковаму абгрунтавана даводзілася вельмі важная і прынцыповая думка пра тое, што і ВКЛ, і Рэч Паспалітая, якая акрэслівалася як федэрацыя, з’яўляліся гістарычнымі этапамі беларускай дзяржаўнасці [10, с. 132, 135, 138, 231]. Паступова вяртаўся з забыцця і ўласны палітычны народ – шляхта. Вынікі сваіх далейшых навуковых пошукаў П. А. Лойка выклаў у шматтомным абагульняючым выданні па гісторыі Беларусі [22]. Даследчык разгледзеў сістэму кіравання і прававы статус беларускіх зямель у складзе ВКЛ, унутраную палітыку вялікіх князёў літоўскіх, органы мясцовага самакіравання і саслоўнага прадстаўніцтва Вялікага Княства Літоўскага да заключэння Люблінскай уніі 1569 г. [22, с. 168–183, 380–387] Падкрэслівалася, што афармленне ў другой палове XVI ст. агульнадзяржаўнага вальнага сойма як вышэйшага ўладнага інстытута, які абмяжоўваў уладу вялікага князя, надавала палітычнаму ладу Вялікага Княства Літоўскага рысы саслоўнай манархіі [22, с. 387].

Важным дасягненнем Паўла Алегавіча ў галіне вывучэння палітычнай гісторыі Беларусі стала выданне навуковай манаграфіі [23], напісанай на падставе матэрыялаў доктарскай дысертацыі, якую ён рыхтаваў, але, на вялікі жаль, так і не паспеў абараніць. У манаграфіі гісторык выказаў свой погляд на працэс прававога афармлення шляхецкага саслоўя ВКЛ у XIV–XVI стст., яго сацыяльны, маёмасны і этнаканфесійны склад, ролю сярэдняй і дробнай шляхты ў дзяржаўным жыцці [7, с. 321; 23, с. 8–27]. Была разгледжана ступень сацыяльнай актыўнасці шляхты беларускіх зямель у кантэксце развіцця парламенцкай сістэмы ВКЛ у другой палове XVI – пачатку XVII ст. Асноўная ўвага ў манаграфіі надавалася вывучэнню пазіцыі павятовага шляхецтва па шырокім коле пытанняў унутранай і знешняй палітыкі ВКЛ і Рэчы Паспалітай [7, с. 321–322; 23, с. 31–80]. На думку аўтара, на сацыяльную актыўнасць шляхты ВКЛ уплывалі тры галоўныя фактары: эканамічнае развіццё таго ці іншага рэгіёна, унутрыпалітычная і знешнепалітычная сітуацыя [23, с. 34]. Павел Алегавіч таксама зрабіў спробу выявіць сістэму каштоўнасцей, характэрную для грамадска-палітычнай свядомасці шляхты беларускіх зямель у той гістарычны перыяд [7, с. 322; 23, с. 86–93]. У прыватнасці, быў праведзены семантычны аналіз паняцця «Айчына» ва ўспрыманні шляхты беларускіх зямель канца XVI – першай трэці XVII ст. [23, с. 87–88]. Дадзенае даследаванне грунтавалася на аналізе вялікай колькасці архіўных матэрыялаў, пераважна з Галоўнага архіва старажытных актаў у Варшаве, звязаных перадусім з працай павятовых соймікаў. Шмат якія з гэтых дакументаў уводзіліся ў навуковы зварот упершыню. Манаграфія П. А. Лойкі стала ў пэўнай ступені этапнай з’явай у айчыннай гістарыяграфіі Вялікага Княства Літоўскага. З аднаго боку, яна падсумавала вынікі папярэдніх напрацовак беларускіх даследчыкаў па гісторыі шляхецкага саслоўя. З другога боку, у ёй былі акрэслены важнейшыя кірункі далейшага вывучэння палітычнай пазіцыі шляхты па разнастайных пытаннях грамадскага жыцця ВКЛ і Рэчы Паспалітай.

Некаторыя палажэнні, выказаныя ў згаданай манаграфіі, даследчык пазней развіў у шэрагу артыкулаў [24–28]. Асобны матэрыял быў прысвечаны ўзаемаадносінам ВКЛ і Польшчы ў складзе Рэчы Паспалітай на мяжы XVI і XVII стст. [29]. Побач з разглядам канфліктаў, якія час ад часу ўзнікалі паміж імі (напрыклад, па пытаннях прыналежнасці ўкраінскіх зямель і Падляшша або забароны палякам займаць дзяржаўныя пасады ў ВКЛ), былі зроблены важныя назіранні аб характары суіснавання двух суб’ектаў федэрацыі. Так, П. А. Лойка сцвярджаў, што захады велікакняжацкай шляхты па карэкціроўцы ўмоў Люблінскага акта 1569 г. і ўмацаванні свайго становішча ў Рэчы Паспалітай нельга лічыць сепаратызмам, паколькі супраць самой уніі шляхта не выступала. Наадварот, у пачатку XVII ст. толькі ўзмацніліся працэсы інтэграцыі Вялікага Княства Літоўскага і Кароны Польскай [29, с. 84, 90–91]. Цікавасць таксама выклікае артыкул, у якім П. А. Лойка аналізаваў погляды славутага дзеяча ВКЛ Льва Сапегі на прынцыпы функцыянавання дзяржаўнай улады ў Рэчы Паспалітай [30].

У рабоце была закранута куды больш шырокая праблематыка, а менавіта палітычныя ідэалы шляхты Вялікага Княства Літоўскага: захаванне грамадзянскай згоды і міру ўнутры краіны, строгае выкананне законаў усімі органамі дзяржаўнай улады. Погляды ўласна «вялікага дзяржаўніка» адлюстроўваліся на аснове цікавага архіўнага дакумента, знойдзенага ў Варшаве, які П. А. Лойка называў палемічным творам, а яго аўтарства прыпісваў якраз Л. Сапегу [30, с. 11–12]. Аднак варта ўдакладніць, што гэты дакумент па форме і змесце з'яўляецца каралеўскай інструкцыяй на павятовыя соймікі ВКЛ перад вальным соймам Рэчы Паспалітай 1590–1591 гг.[3] І ў ім у першую чаргу выказана пазіцыя каралеўскага двара па найбольш актуальных на той момант пытаннях унутранай і знешняй палітыкі дзяржавы. Пад інструкцыяй, напісанай ад імя караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта Вазы, сапраўды стаіць подпіс канцлера ВКЛ Л. Сапегі, што можа сведчыць пра яго непасрэдны ўдзел у канчатковым рэдагаванні тэксту (не выключана, што і ў складанні дакумента). Цяжка меркаваць, наколькі там былі адлюстраваны асабістыя погляды Льва Сапегі, а ў якой ступені выказаны агульныя настроі ў асяроддзі ўладнай эліты Рэчы Паспалітай. Тым не менш гэты дакумент, які, па сутнасці, быў зваротам да ўсяго шляхецкага стану Вялікага Княства Літоўскага, з'яўляецца насамрэч вельмі каштоўным помнікам грамадскай думкі Беларусі і Літвы канца XVI ст. Выказаныя ў ім думкі яскрава паказваюць сістэму каштоўнасцей і грамадска-палітычную свядомасць шляхты ВКЛ, яе патрэбы і настроі, адлюстроўваюць стаўленне да ўладных інстытутаў і палітычных падзей, ментальныя ўяўленні і гістарычную памяць.

Вынікі навукова-даследчай працы Паўла Алегавіча непасрэдным чынам уплывалі на яго выкладчыцкую дзейнасць. У 1994 г. П. А. Лойка ўзначаліў кафедру гісторыі Беларусі старажытнага часу і сярэдніх вякоў гістарычнага факультэта БДУ. Працуючы на кафедры, Павел Алегавіч распрацаваў і выкладаў лекцыйны курс «Гісторыя Беларусі ад старажытных часоў да сярэдзіны XV ст.». Яго навуковыя напрацоўкі непасрэдна выкарыстоўваліся пры падрыхтоўцы спецыяльных курсаў «Уплыў войнаў і сацыяльна-палітычных канфліктаў на этнаканфесійнае развіццё беларусаў у XIV–XVIII стст.», «Знешняя палітыка Вялікага Княства Літоўскага сярэдзіны XIII – першай паловы XV ст.», «Саслоўная структура беларускага грамадства XVI – першай паловы XVII ст.»[4]. Таксама П. А. Лойка праявіў сябе як выдатны кіраўнік навуковых работ студэнтаў і аспірантаў. Яго рысай была павага да даследчых зацікаўленасцей сваіх вучняў. Ён ніколі не навязваў уласны пункт гледжання на выбар тэмы даследавання, інтэрпрэтацыю тых ці іншых падзей або аўтарскія высновы, але заўсёды быў гатовы дапамагчы ў пошуку крыніц і спецыяльнай літаратуры, адкрыта дзяліўся вынікамі сваёй работы ў замежных архівах, трапна і далікатна ўказваў вучням на недахопы ў іх тэкстах. За гады свайго жыцця П. А. Лойка падрыхтаваў дзесяць кандыдатаў гістарычных навук [6, с. 38–39; 7, с. 323]. Дысертацыйныя даследаванні вучняў Паўла Алегавіча былі прысвечаны разнастайным аспектам мінулага Беларусі XIII–XVIII стст.: палітычнай гісторыі (Г. Прыбытка [31], У. Падалінскі [32], В. Цішчанка [33], М. Шніп [34]), развіццю асобных рэгіёнаў ВКЛ (Г. Ластоўскі [35], В. Воранін [36]), духоўнаму жыццю (А. Самусік [37], А. Скеп'ян [38]), некаторым катэгорыям сялянства (А. Доўнар [39]) і крыніцазнаўству (В. Галубовіч [40]). Заўважым таксама, што пад навуковым кіраўніцтвам П. А. Лойкі пачынала працаваць над кандыдацкай дысертацыяй, прысвечанай месцу Вялікага Княства Літоўскага ў знешняй палітыцы Рэчы Паспалітай пачатку XVII ст., А. Дземідовіч, але абараняла сваю работу яна ўжо пасля сыходу з жыцця Паўла Алегавіча [41].

Пэўнай данінай памяці вучняў свайму Настаўніку стала выданне ў 2013 г. зборніка навуковых артыкулаў, у якім былі адлюстраваны розныя пытанні беларускай гісторыі перыяду Сярэднявечча і ранняга Новага часу [42]. За сваю шматгадовую плённую навуковую і педагагічную дзейнасць П. А. Лойка быў узнагароджаны Ганаровай граматай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь і Ганаровай граматай Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта[5]. Аднак самай галоўнай узнагародай для Паўла Алегавіча была павага студэнтаў і прызнанне калег. Вакол яго склалася выдатнае кола выкладчыкаў, навукоўцаў, аднадумцаў, сяброў, сярод якіх былі В. Ф. Голубеў, Ю. Л. Казакоў, У. А. Сосна, У. П. Емяльянчык, Л. А. Жылуновіч, А. Л. Абецэдарская і інш.

Такім чынам, можна вызначыць найважнейшыя сферы навуковых пошукаў П. А. Лойкі. Па-першае, ён праявіў сябе выдатным даследчыкам аграрнай гісторыі, яскрава паказаўшы няпростае жыццё беларускага селяніна феадальнай эпохі. Па-другое, яго даследаванні ў галіне міжсаслоўных адносін і сацыяльных канфліктаў з'яўляюцца важным грунтам для далейшага вывучэння сацыякультурных працэсаў на беларускіх землях у XVI–XVIII стст. Па-трэцяе, П. А. Лойка быў адным з першых прадстаўнікоў сучаснай айчыннай гістарычнай навукі, хто сур'ёзна пачаў даследаваць палітычную

[3]Arch. Główne Akt Daw. w Warszawie. Arch. Radziwiłłów. Dział II. Sygn. 239. S. 1–20.
[4]Аддз. арх. работы, уліку і выкарыстання дак. БДУ. Ф. 205. Воп. 10. Спр. 1112. Асабістая справа Лойкі П. А. 1992–2010 гг. Арк. 59.
[5]Там жа. Арк. 82, 90.

гісторыю Вялікага Княства Літоўскага, Рускага, Жамойцкага, у прыватнасці яго палітычнага народа – шляхты. Стараннасць у апрацоўцы гістарычных крыніц і грунтоўнасць у аналізе сабраных звестак робяць навуковыя даследаванні Паўла Алегавіча Лойкі па гісторыі Беларусі перыяду Сярэднявечча і ранняга Новага часу па-ранейшаму запатрабаванымі і актуальнымі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Лойка Павел Алегавіч. У: Пашкоў ГП, рэдактар. *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. Мінск: БелЭн; 1997. с. 392. (1993–2003 гг.; Т. 4).
2 Лойка Павел Алегавіч. У: Пашкоў ГП, рэдактар. *Вялікае княства Літоўскае* [энцыклапедыя]. Мінск: БелЭн; 2006. с. 217. (2005–2006 гг.; Т. 2).
3. Корзенко ГВ. Лойка Павел Алегавіч. *Историки Беларуси в начале XXI столетия* [биобиблиографический справочник]. Минск: Белорусская наука; 2007. с. 227–228.
4. Лойко Павел Олегович. В: Корзенко ГВ, Смольянинов ММ, Зенькович ЮВ, Гурьянова ИВ, Коваленя АА, Данилович ВВ и др., редакторы. *Институт истории Национальной Академии наук Беларуси в лицах (1929–2008 гг.)* [биобиблиографический справочник]. Минск: Белорусская наука; 2008. с. 236.
5. Варонін ВА. Павел Лойка (12.07.1958–22.10.2010). *Беларускі гістарычны агляд.* 2010;17(1–2):451–454.
6. Голубеў ВФ. Памяці сябра, Паўла Алегавіча Лойкі. *Беларускі гістарычны часопіс.* 2011;9:37–41.
7. Сосна УА. Беларускія сяляне і шляхта ў даследаваннях Паўла Лойкі. *Studia Historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы* [научный сборник]. Вып. 3. Мінск: РИВШ; 2010. С. 315–324.
8. Лойка ПА. *Прыватнаўласніцкія сяляне Беларусі: эвалюцыя феадальнай рэнты ў другой палове XVI–XVIII ст.* Мінск: Навука і тэхніка; 1991.
9. Мялешка ВІ, Анішчанка ЯН, Галенчанка ГЯ, Голубеў ВФ, Груца ІА, Загарульскі ЭМ і інш. *Гісторыя сялянства Беларусі. Т. 1. Гісторыя сялянства Беларусі ад старажытнасці да 1861 г.* Мінск: Беларуская навука; 1997.
10. Касцюк МП, Ісаенка УФ, Штыхаў ГВ, Каробушкіна ТМ, Лойка ПА, Капыскі ЗЮ і інш. *Нарысы гісторыі Беларусі.* Мінск: Беларусь; 1994. (1994–1995 гг.; Ч. 1).
11. Касцюк МП, рэдактар. *Гісторыя Беларусі. Т. 3. Беларусь у часы Рэчы Паспалітай (XVII–XVIII стст.).* Мінск: Экаперспектыва; 2004.
12. Лойка ПА. «Ускаржаемося Вашым Милостям». *Помнікі гісторыі і культуры Беларусі.* 1986;3:13–14.
13. Мелешко ВИ, редактор. *Социально-политическая борьба народных масс Белоруссии: конец XIV в. – 1648 г.* [сборник документов и материалов]. Минск: Наука и техника; 1988.
14. Мялешка В., Лойка П. І ўзняўся люд просты: да 300-годдзя з дня нараджэння Васіля Вашчылы – кіраўніка Крычаўскага паўстання 1740–1744 гг. Мінск: Беларусь; 1992.
15. Лойка ПА. Шляхецка-сялянскія міжсаслоўныя адносіны на беларускіх землях у другой палове XVI – першай палове XVII ст. В: Сальков АП, Янковский ОА, Меньковский ВИ, Голенченко ГЯ, Забавский НМ, Лазько ГГ и др., редакторы. *Российские и славянские исследования* [научный сборник]. Вып. 4. Минск: БГУ; 2009. с. 67–74.
16. Лойка ПА. Узаемадачыненні шляхецкага і мяшчанскага саслоўяў на беларускіх землях у другой палове XVI – першай палове XVII ст. *Веснік БДУ. Серыя 3, Гісторыя. Эканоміка. Права.* 2009;3:3–8.
17. Біч МВ, Лойка ПА, рэдактары. *З гісторыі ўніяцтва ў Беларусі (да 400-годдзя Брэсцкай уніі).* Мінск: НКФ «Экаперспектыва»; 1996.
18. Лойка ПА. Пазіцыя шляхты беларускіх зямель Рэчы Паспалітай у царкоўна-рэлігійных канфліктах апошняй трэці XVI – першай трэці XVII ст. В: *Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки* [сборник научных статей]. Ч. 1, вып. 10. Минск: РИВШ, 2010. с. 101–106.
19. Грицкевич АП. Распределение магнатских и шляхетских владений в Белоруссии по их величине и этнической принадлежности владельцев (XVI в.). *Вопросы истории.* Минск, 1978. Вып. 5. с. 94–105.
20. Чамярыцкі ВА, рэдактар. *Скарына і яго эпоха.* Мінск: Навука і тэхніка; 1990.
21. Лойка ПА. Палітычная барацьба ў Вялікім Княстве Літоўскім, Рускім, Жамойцкім у XIV–першай палове XV ст.: вытокі і вынікі. У: Крывальцэвіч ММ, Рассадзін СЯ, Іоў АВ, Касцюк МП, Біч МВ, Штыхаў ГВ і інш. *Старонкі гісторыі Беларусі.* Мінск: Навука і тэхніка; 1992. с. 74–83.
22. Касцюк М, рэдактар. *Гісторыя Беларусі. Т. 2. Беларусь у перыяд Вялікага Княства Літоўскага.* Мінск: Экоперспектива; 2008.
23. Лойка ПА. *Шляхта беларускіх зямель у грамадска-палітычным жыцці Рэчы Паспалітай другой паловы XVI – першай трэці XVII ст.* Мінск: БДУ; 2002.
24. Лойка ПА. Гістарыяграфія праблемы вывучэння ролі шляхты ў грамадска-палітычным жыцці Рэчы Паспалітай (другая палова XVI – першая трэць XVII ст.). *Працы гістарычнага факультэта БДУ* [навуковы зборнік]. Вып. 3. Мінск: БДУ; 2008. с. 46–52.
25. Лойка ПА. Соймікі беларускіх зямель у дзяржаўна-палітычным жыцці Рэчы Паспалітай (апошняя трэць XVI – першая трэць XVII ст.). У: Сокал СФ, Янушкевіч АМ, рэдактары. *Парламенцкія структуры ўлады ў сістэме дзяржаўнага кіравання Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у XV–XVIII стагоддзях. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі; 23–24 лістапада 2007 г. Мінск, Наваградак, Беларусь.* Мінск: БІП-С Плюс; 2008. с. 176–182.
26. Лойка ПА. Пазіцыя шляхты беларускіх зямель у знешнепалітычных стасунках Вялікага Княства Літоўскага ў апошняй трэці XVI – першай трэці XVII ст. У: Любы АУ, складальнік. *III Няфёдаўскія чытанні «Беларускае мастацтва: гісторыя і сучаснасць». Зборнік матэрыялаў рэспубліканскай навукова-творчай канферэнцыі; 19 сакавіка 2009 г. Т. 2. Вялікае Княства Літоўскае ў гісторыі і культуры Беларусі.* Мінск: УА «Беларуская дзяржаўная акадэмія мастацтваў»; 2009. с. 11–17.
27. Лойка ПА. Афармленне шляхецкага саслоўя ў Вялікім Княстве Літоўскім. *Працы гістарычнага факультэта БДУ* [навуковы зборнік]. Вып. 5. Мінск: БДУ; 2010. с. 102–115.

28. Лойка ПА. Крыніцы па гісторыі шляхецкага стану ВКЛ і яго месцы ў міжсаслоўных стасунках (другая палова XVI – першая палова XVII ст.). *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны* [навуковы зборнік]. Вып. 8. Мінск: БДУ; 2013. с. 53–59.
29. Лойка ПА. Узаемадачыненні частак Рэчы Паспалітай «абодвух народаў» (апошняя трэць XVI – пачатак XVII ст.). В: Алпеев АН (редактор). *Образы прошлого в историографии: белорусско-французский диалог. Сборник материалов к Международной научно-практической конференции «Историография как объект исследования»; 21–22 мая 2008 г. Минск, Беларусь.* Минск: Веды; 2008. с. 80–92.
30. Лойка ПА. Асноўныя прынцыпы дзяржаўнай улады ў поглядах Льва Іванавіча Сапегі. У: Марозава СВ, рэдактар. *Леў Сапега (1557–1633 гг.) і яго час* [зборнік навуковых артыкулаў]. Гродна: ГрДУ; 2007. с. 11–15.
31. Прыбытка ГВ. *Барацьба магнацкіх груповак у Вялікім Княстве Літоўскім у сярэдзіне XVII ст. (1655–1668 гг.)* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 2000.
32. Падалінскі УА. *Прадстаўніцтва і палітычная пазіцыя Вялікага Княства Літоўскага на вальных соймах Рэчы Паспалітай у апошняй трэці XVI ст.* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 2004.
33. Цішчанка ВВ. *Велікакняжацкая ўлада ў структуры органаў дзяржаўнага кіравання ВКЛ у канцы XIV – пачатку XVI ст.* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 2006.
34. Шніп МА. *Унутрыпалітычны канфлікт 1508 года ў Вялікім княстве Літоўскім у кантэксце міжнародных адносін ва Усходняй Еўропе* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 2009.
35. Ластовский ГА. *Политическое развитие Смоленской земли в конце XIII–XV веках* [автореферат диссертации]. Минск: [б.в.]; 1998.
36. Варонін ВА. *Сацыяльна-эканамічнае і палітычнае развіццё Полацкага ваяводства ў першай палове XVI ст.* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 2000.
37. Самусік АФ. *Развіццё сістэмы асветы на беларускіх землях у сямідзясятых гадах XVIII – трыццатых гадах XIX ст.* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 1998.
38. Скеп'ян АА. *Шляхецкае мецэнацтва ў Вялікім Княстве Літоўскім у XVI – першай палове XVII ст.* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 2000.
39. Доўнар АБ. *Сацыяльна-эканамічнае становішча сялян-слуг дзяржаўных і прыватных уладанняў на беларускіх землях у другой палове XVI – сярэдзіне XVIII ст.* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 2004.
40. Галубовіч ВУ. *Кнігі запісаў Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага за час праўлення Уладзіслава IV Вазы як крыніца па гісторыі Беларусі* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 2003.
41. Дземідовіч АВ. *Вялікае Княства Літоўскае ў знешнепалітычных адносінах Рэчы Паспалітай з Расіяй і Швецыяй у першай трэці XVII ст.* [аўтарэферат дысертацыі]. Мінск: [б. в.]; 2012.
42. Варонін ВА (рэдактар). Да сваёй гісторыі: Сярэднявечча і Ранні Новы час [зборнік навуковых артыкулаў, прысвечаных памяці Паўла Лойкі]. Смаленск: Інбелкульт; 2013.

References

1. Lojka Pavel Alehavich. In: Pashkou GP, editor. *Jencyklapedyja gistoryi Belarusi* [Encyclopedia of the Belarus history]. Minsk: BelEn; 1997. p. 392. (1993–2003; volume 4). Belarusian.
2. Lojka Pavel Alehavich. In: Pashkou GP, editor. *Vjalikae knjastva Litowskae* [The Grand Duchy of Lithuania] [encyclopedia]. Minsk: BelEn; 2006. p. 217. (2005–2006; volume 2). Belarusian.
3. Karzenka GV. Lojka Pavel Alehavich. In: *Istoriki Belarusi v nachale XXI stoletiya* [Historians of Belarus at the beginning of the XXI century] [bio-bibliography]. Minsk: Belaruskaja navuka; 2007. p. 227–228. Belarusian.
4. Lojko Pavel Olegovich. In: Korzenko GV, Smol'yaninov MM, Zen'kovich YV, Gur'yanova IV, Kovalenya AA, Danilovich VV, et al., editors. *Institut istorii Natsional'noi Akademii nauk Belarusi v litsakh (1929–2008 gg.)* [Institute of History of the National Academy of Sciences of Belarus in persons (1929–2008)] [bio-bibliography]. Minsk: Belorusskaja nauka; 2008. p. 236. Russian.
5. Varonin VA. Pavel Lojka (12.07.1958–22.10.2010). *Belaruski gistarychny agljad* [Belarusian historical review]. 2010; 17(1–2):451–454. Belarusian.
6. Holubeu VF. Pamjaci sjabra, Pawla Alegavicha Lojki [In memory of a friend, Pavel A. Lojka]. *Belaruski gistarychny chasopis* [Belarusian historical journal]. 2011;9:37–41. Belarusian.
7. Sosna UA. Belarusian peasants and nobility in Pavel Lojka studies. *Studia Historica Europae Orientalis = Issledovaniya po istorii Vostochnoi Evropy* [Studia Historica Europae Orientalis = Studies on the history of Eastern Europe] [scientific collection]. Issue 3. Minsk: RIVSH; 2010. p. 315–324. Belarusian.
8. Lojka PA. *Pryvatnawlasnickija sjaljane Belarusi: jevaljucyja feada'naj rjenty w drugoj palove XVI – XVIII st.* [Privately Owned Peasants of Belarus: Evolution of Feudal Rent in the second half of the XVI – XVIII century]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1991. Belarusian.
9. Mjaleshka VI, Anishchanka JN, Galenchanka GJ, Golubew VF, Gruca IA, Zagarul'ski JM, et al. *Gistoryja sjaljanstva Belarusi. Vol. 1. Gistoryja sjaljanstva Belarusi ad starazhytnasci da 1861 g.* [The History of Belarus Peasantry. Vol. 1. The History of Belarus Peasantry from Ancient Times to 1861]. Minsk: Belaruskaja navuka; 1997. Belarusian.
10. Kascjuk MP, Isaenka UF, Shtyhaw GV, Karobushkina TM, Lojka PA, Kapyski ZJ, et al. *Narysy gistoryi Belarusi* [An outline of Belarus history]. Minsk: Belarus'; 1994. (1994–1995; part 1). Belarusian.
11. Kascjuk MP, editor. *Gistoryja Belarusi. Vol. 3. Belarus' u chasy Rjechy Paspalitaj (XVII–XVIII stst.)* [The history of Belarus. Vol. 3: Belarus in the times of the Commonwealth (XVII–XVIII)]. Minsk: Ekaperspektyva; 2004. Belarusian.
12. Lojka PA. Uskarzhaemosja Vashym Milostjam [Complaining to Your Grace]. *Pomniki gistoryi i kul'tury Belarusi* [Monuments of Belarus history and culture]. 1986;3:13–14. Belarusian.
13. Meleshko VI, editor. *Sotsial'no-politicheskaya bor'ba narodnykh mass Belorussii: konets XIV v. – 1648 g.* [Socio-political struggle of the masses of Belarus: the end of the XIV century – 1648] [collection of documents and materials]. Minsk: Nauka i tekhnika; 1988. Russian.

14. Mjaleshka V, Lojka P. I wznjawsja ljud prosty: da 300-goddzja z dnja naradzhjennja Vasilja Vashchyly – kirawnika Krychawskaga pawstannja 1740–1744 gg. [And the populace stood up: to the 300th anniversary of Vasil Vashchyla – head of the Krychau uprising of 1740–1744]. Minsk: Belarus; 1992. Belarusian.

15. Lojka PA. Estate relations between the nobility and the peasantry in the Belarusian Lands in the second half of the XVI – the first half of the XVII century. In: Sal'kov AP, Yankovskii OA, Men'kovskii VI, Golenchenko GY, Zabavskii NM, Laz'ko GG, et al., editors. *Rossiiskie i slavyanskie issledovaniya* [Russian and Slavonic studies] [scientific collection]. Issue 4. Minsk: BSU; 2009. p. 67–74. Belarusian.

16. Lojka PA. Mutual relations of the nobility and the bourgeois estate in the Belarusian Lands in the second half of the XVI – the first half of the XVII century. *Vesnik BDU. Seryja 3. Gistoryja. Jekanomika. Prava* [Bulletin of the BSU. Series 3, History. Economics. Law]. 2009;3:3–8. Belarusian.

17. Bich MV, Lojka PA, editors. *Z gistoryi unijactva w Belarusi (da 400-goddzja Brjesckaj unii)* [From the history of the Uniate Church in Belarus (to the 400th anniversary of the Union of Brest)]. Minsk: Ekaperspektyva; 1996. Belarusian.

18. Lojka PA. Pazicyja shljahty belaruskih zjamel' Rjechy Paspalitaj u carkowna-rjeligijnyh kanfliktah aposhnjaj trjeci XVI – pershaj trjeci XVII st. [Position of the Belarusian Lands' Nobility of the Commonwealth in the church and religious conflicts of the last third of the XVI – the first third of the XVII century]. *Nauchnye trudy Respublikanskogo instituta vysshei shkoly. Istoricheskie i psikhologo-pedagogicheskie nauki* [Scientific works of the national Institute for higher education. Historical and psychological-pedagogical sciences] [scientific articles collection]. Part 1, issue 10. Minsk: RIVSH; 2010. p. 101–106. Belarusian.

19. Gritskevich AP. Raspredelenie magnatskikh i shlyakhetskikh vladenii v Belorussii po ikh velichine i etnicheskoi prinadlezhnosti vladel'tsev (XVI v.) [Distribution of possessions of magnates and gentry in Belarus by their size and ethnicity of owners (XVI century)]. *Voprosy istorii* [Questions of history]. Issue 5. Minsk, 1978. p. 94–105 Russian.

20. Chamjarycki VA, editor. *Skaryna i jago jepoha* [Skaryna and his epoch] Minsk: Navuka i tjehnika; 1990. Belarusian.

21. Lojka PA. Palitychnaja barac'ba w Vjalikim Knjastve Litowskim, Ruskim, Zhamojckim u XIV – pershaj palove XV st.: vytoki i vyniki. [Political struggle in the Grand Duchy of Lithuania, Ruthenia, Samogitia in the XIV – the first half of the XV century: sources and results]. [Pages of Belarus history]. In: Kryval'cjevich MM, Rassadzin SJ, Iow AV, Kascjuk MP, Bich MV, Shtyhaw GV, et al. *Staronki gistoryi Belarusi.* Minsk: Navuka i tjehnika; 1992. p. 74–83. Belarusian.

22. Kascjuk M, editor. *Gistoryja Belarusi. Vol. 2. Belarus' u peryjad Vjalikaga Knjastva Litowskaga* [The history of Belarus. Vol. 2. Belarus in the period of the Grand Duchy of Lithuania]. Minsk: Ekoperspektiva; 2008. Belarusian.

23. Lojka P. *Shljahta belaruskih zjamel' u gramadska-palitychnym zhycci Rjechy Paspalitaj drugoj palovy XVI – pershaj trjeci XVII st.* [The nobility of the Belarusian Lands in the social and political life of the Commonwealth of the second half of the XVI – the first third of the XVII century]. Minsk: BSU; 2002. Belarusian.

24. Lojka PA. Gistaryjagrafija prablemy vyvuchjennja roli shljahty w gramadska-palitychnym zhycci Rjechy Paspalitaj (drugaja palova XVI – pershaja trjec' XVII st.) [Historiography of the problem of studying the nobility role in the social and political life of the Commonwealth (second half of the XVI – first third of the XVII century)]. In: *Pracy gistarychnaga fakul'tjeta BDU* [Proceedings of the faculty of history of the BSU] [scientific collection]. Issue 3. Minsk: BSU; 2008. p. 46–52. Belarusian.

25. Lojka PA. Sojmiki belaruskih zjamel' u dzjarzhawna-palitychnym zhycci Rjechy Paspalitaj (aposhnjaja trjec' XVI – pershaja trjec' XVII st.) [Dietines of the Belarusian Lands in the public and political life of the Commonwealth (last third of the XVI – first third of the XVII century)]. Sokal SF, Janushkevich AM, editors. *Parlamenckija struktury wlady w sistjeme dzjarzhawnaga kiravannja Vjalikaga Knjastva Litowskaga i Rjechy Paspalitaj u XV–XVIII stagoddzjah. Matjeryjaly Mizhnarodnaj navukovaj kanferjencyi; 23–24 listapada 2007 g. Minsk. Navagradak, Belarus'* [The parliamentary structures of authority in the state administration system of the Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth in the XV–XVIII centuries. The materials of the International conference; November 23–24, 2007. Minsk, Navahradak, Belarus]. Minsk: BIP-S Plus; 2008. p. 176–182. Belarusian.

26. Lojka PA. Pazicyja shljahty belaruskih zjamel' u zneshnepalitychnyh stasunkah Vjalikaga Knjastva Litowskaga w aposhnjaj trjeci XVI – pershaj trjeci XVII st. [Position of the Belarusian Lands' nobility in the foreign relations of the Grand Duchy of Lithuania in the last third of the XVI – the first third of the XVII century]. In: Ljuby AU, compiler. *III Njafjodawskija chytanni «Belaruskae mastactva: gistoryja i suchasnasc'». Zbornik matjeryjalaw rjespublikanskaj navukova-tvorchaj kanferjencyi; 19 sakavika 2009 g. Vol. 2. Vjalikae Knjastva Litowskae w gistoryi i kul'tury Belarusi* [The 3rd Nyafodau readings «The Belarusian art: past and present». Collection of the Materials of the republican scientific-creative conference; March 19, 2009. Vol. 2. The Grand Duchy of Lithuania in the Belarus history and culture]. Minsk: Belarusian State Academy of Arts, 2009. p. 11–17. Belarusian.

27. Lojka PA. Afarmlenne shljaheckaga saslowja w Vjalikim Knjastve Litowskim [Formation of the nobility in the Grand Duchy of Lithuania]. In: *Pracy gistarychnaga fakul'tjeta BDU* [Proceedings of the faculty of history of the BSU] [scientific collection]. Issue 5. Minsk: BSU; 2010. p. 102–115. Belarusian.

28. Lojka PA. Krynicy pa gistoryi shljaheckaga stanu VKL i jago mescy w mizhsaslownyh stasunkah (drugaja palova XVI – pershaja palova XVII st.) [Sources on the history of the nobility of the Grand Duchy of Lithuania and its place in relations between Estates (second half of the XVI – first half of the XVII century)]. *Krynicaznawstva i specyjal'nyja gistarychnyja dyscypliny* [Source studies and special historical disciplines] [scientific collection]. Issue 8. Minsk: BSU; 2013. p. 53–59. Belarusian.

29. Lojka PA. Uzaemadachynenni chastak Rjechy Paspalitaj «abodvuh narodaw» (aposhnjaja trjec' XVI – pachatak XVII st.) [Relationships between the parts of the Commonwealth of «Both Nations» (last third of the XVI – beginning of the XVII century)]. In: *Obrazy proshlogo v istoriografii: belorussko-frantsuzskii dialog. Sbornik materialov k Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii «Istoriografiya kak ob'ekt issledovaniya»; 21–22 maya 2008 g. Minsk, Belarus'* [The images of the past in the historiography: the Belarusian-French dialogue. Collection of the materials for the International scientific-practical conference «Historiography as a Research Object». 2008 May 21–22; Minsk, Belarus]. Minsk: Vedy; 2008. p. 80–92. Belarusian.

30. Lojka PA. Asnownyja pryncypy dzjarzhawnaj ulady w pogljadah L'va Ivanavicha Sapegi [The main principles of state power in the Leu I. Sapieha's views]. In: Marozava SV, editor. *Lew Sapega (1557–1633 gg.) i jago chas* [Leu Sapieha (1557–1633) and his time] [scientific articles collection]. Hrodna: GrSU; 2007. p. 11–15. Belarusian.

31. *Prybytka GV. Barac'ba magnackih grupovak u Vjalikim Knjastve Litowskim u sjarjedzine XVII st. (1655–1668 gg.)* [Struggle of the magnate groups in the Grand Duchy of Lithuania in the middle of the XVII century (1655–1668)] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 2000. Belarusian.

32. Padalinski UA. *Pradstawnictva i palitychnaja pazicyja Vjalikaga Knjastva Litowskaga na val'nyh sojmah Rjechy Paspalitaj u aposhnjaj trjeci XVI st.* [Representation and political position of the Grand Duchy of Lithuania on general diets of the Commonwealth in 1569–1600] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 2004. Belarusian.

33. Tsishchanka VV. *Velikaknjazhackaja wlada w struktury organaw dzjarzhawnaga kiravannja VKL u kancy XIV – pachatku XVI st.* [The grand ducal authority in the structure of GDL state ruling Bodies in the late XIV – early XVI century] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 2006. Belarusian.

34. Shnip MA. *Unutrypalitychny kanflikt 1508 goda w Vjalikim Knjastve Litowskim u kantjeksce mizhnarodnyh adnosin va Ushodnjaj Ewrope* [Internal political conflict of 1508 in the Grand Duchy of Lithuania in the context of international relations in Eastern Europe] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 2009. Belarusian.

35. Lastovsky GA. *Politicheskoe razvitie Smolenskoi zemli v kontse XIII – XV vekakh* [The political development of the Smolensk Land at the late XIII – XV centuries] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 1998. Belarusian.

36. Varonin VA. *Sacyjal'na-jekanamichnae i palitychnae razviccjo Polackaga vajavodstva w pershaj palove XVI st.* [The socio-economic and political development of Polatsk Voivodship in the first half of the XVI century] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 2000. Belarusian.

37. Samusik AF. *Razviccjo sistjemy asvety na belaruskih zemljah u sjamidzjasjatyh gadah XVIII – tryccatyh gadah XIX st.* [Development of the education system in the Belarusian Lands in the 1770–1830s] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 1998. Belarusian.

38. Skepyan AA. Shljaheckae mecjenactva w Vjalikim Knjastve Litowskim u XVI – pershaj palove XVII st. [Nobility philanthropy in the Grand Duchy of Lithuania in the XVI – the first half of the XVII century] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 2000. Belarusian.

39. Dounar AB. *Sacyjal'na-jekanamichnae stanovishcha sjaljan-slug dzjarzhawnyh i pryvatnyh uladannjaw na belaruskih zemljah u drugoj palove XVI – sjarjedzine XVIII st.* [The social and economic position of peasant-servants of state and private properties in the Belarusian Lands in the second half of the XVI – the middle of the XVIII century] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 2004. Belarusian.

40. Halubovich VU. *Knigi zapisaw Metryki Vjalikaga Knjastva Litowskaga za chas prawlennja Uladzislava IV Vazy jak krynica pa gistoryi Belarusi* [Grand Duchy of Lithuania Metrica Record Books in the reign of Vladislav IV Vaza as a source for the history of Belarus] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 2003. Belarusian.

41. Dzemidovich AV. *Vjalikae Knjastva Litowskae w zneshnepalitychnyh adnosinah Rjechy Paspalitaj z Rasijaj i Shvecyjaj u pershaj trjeci XVII st.* [The Grand Duchy of Lithuania in foreign affairs of the Polish-Lithuanian Commonwealth with Russia and Sweden in the first third of the XVII century] [dissertation abstract]. Minsk: [publisher unknown]; 2012. Belarusian.

42. Varonin VA, editor. *Da svajoj gistoryi: Sjarjednjavechcha i Ranni Novy chas* [To our history: the Middle Ages and Early Modern Times] [scientific articles collection devoted to the memory of Pavel Lojka]. Smolensk: Inbelkult; 2013. Belarusian.

Артыкул паступіў у рэдкалегію 23.06.2018.
Received by editorial board 23.06.2018.